

“YOSHLAR SHAXSIY IDENTIFIKASIYASINING RIVOJLANISHIDA AXBOROT MUHITI TA'SIRINING IJTIMOYIY- PSIXOLOGIK TALQINI”

Andijon davlat pedagogika instituti Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Tojiboyeva Nodiraxon Tursunaliyevna

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlar shaxsiy identifikatsiyasining rivojlanishida axborot muhitining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Zamonaviy raqamli texnologiyalar, internet va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi yoshlarning o'zini anglash jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Tadqiqotda shaxsiy identifikatsiya jarayonining psixologik asoslari, ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari hamda virtual muhitning identitet shakllanishidagi o'rni yoritilgan. Erik Erikson va Henri Tajfel nazariyalari asosida yoshlarning ijtimoiy guruhlariga mansublik hissi va “men” konsepsiyasining shakllanishi tahlil qilingan. Shuningdek, Leon Festinger tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy taqqoslash nazariyasi asosida raqamli muhitning psixologik ta'siri ko'rib chiqilgan. Natijalarda axborot muhiti bir tomondan yoshlarning ijtimoiy faolligi va o'zini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirishi, ikkinchi tomondan esa identitet beqarorligi, stereotiplar va psixologik bosimni kuchaytirishi aniqlangan. Maqolada yoshlarning sog'lom identifikatsiyasini shakllantirishda mediama'rifat va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish muhim omil sifatida asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: Yoshlar, shaxsiy identifikatsiya, axborot muhiti, ijtimoiy psixologiya, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli texnologiyalar, ijtimoiy taqqoslash, identitet, mediama'rifat, tanqidiy fikrlash.

Аннотация: В данной статье научно анализируются социально-психологические характеристики информационной среды в развитии личностной идентичности молодежи. Широкое использование современных цифровых технологий, интернета и социальных сетей оказывает значительное влияние на самосознание молодых людей. В исследовании освещаются психологические основы процесса самоидентификации, механизмы социального сравнения и роль виртуальной среды в формировании идентичности. На основе теорий Эрика Эриксона и Генри Таджфеля анализируется чувство принадлежности к социальным группам и формирование понятия «я» у молодежи. Также, на основе теории социального сравнения Леона Фестингера, рассматривается психологическое воздействие цифровой среды. Результаты показывают, что информационная среда, с одной стороны, расширяет социальную активность и самовыражение молодежи, а с другой стороны, увеличивает нестабильность идентичности, стереотипы и психологическое давление. В статье обосновывается развитие медиаграмотности и критического мышления как важный фактор формирования здоровой идентичности у молодежи.

Ключевые слова: молодежь, личная идентификация, информационная среда, социальная психология, социальные сети, цифровые технологии, социальное сравнение, идентичность, медиаграмотность, критическое мышление.

Kirish: Zamonaviy jamiyatda globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda axborot oqimining keskin ortishi yoshlar hayotining barcha jabhalariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, axborot muhiti shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlarini va o'zini anglash jarayonining shakllanishida muhim omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Yoshlar shaxsiy identifikatsiyasi esa ushbu jarayonning markaziy psixologik hodisasi bo'lib, u individning “men” konsepsiyasi, ijtimoiy rollari va jamiyatdagi o'rnini belgilab beradi. Shaxsiy identifikatsiya murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida individning ichki psixologik

xususiyatlari va tashqi ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir asosida shakllanadi. Bu jarayonda oila, ta'lim tizimi, tengdoshlar guruhi va ommaviy axborot vositalari muhim rol o'ynaydi. Biroq zamonaviy sharoitda raqamli axborot muhitining ta'siri kuchayib borishi yoshlar identifikatsiyasining shakllanish mexanizmlarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Ayniqsa internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun nafaqat axborot manbai, balki o'zini ifoda etish, ijtimoiy taqqoslash va turli identitet modellari bilan tanishish maydoniga aylangan. Bu holat bir tomondan shaxsiy rivojlanish uchun keng imkoniyatlar yaratgan bo'lsa, ikkinchi tomondan identitetning beqarorlashuvi, ijtimoiy bosim va psixologik ziddiyatlarning kuchayishiga ham sabab bo'lmoqda. Mazkur maqolada yoshlar shaxsiy identifikatsiyasining rivojlanishida axborot muhitining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, axborot oqimining yoshlar o'zini anglash jarayoniga ta'siri, ijtimoiy taqqoslash mexanizmlari hamda raqamli muhitning identitet shakllanishidagi ijobiy va salbiy jihatlari ilmiy asosda yoritiladi.

Asosiy qism: Yoshlar shaxsiy identifikatsiyasining shakllanishi zamonaviy jamiyatda murakkab ijtimoiy-psixologik jarayon sifatida qaraladi. Ushbu jarayon individning "men" konsepsiyasini shakllantirishi, ijtimoiy rollarni o'zlashtirishi bilan birga qadriyatlar tizimini qabul qilishi bilan bevosita bog'liqdir. Psixologik nazariyalarga ko'ra, ayniqsa o'smirlilik bilan ilk yoshlik davri identitet inqirozi va uni bartaraf etish bosqichi hisoblanadi. Erik Eriksonning psixososial rivojlanish nazariyasiga ko'ra, inson shaxsiyati butun umr davomida bosqichma-bosqich shakllanadi bilan birga har bir bosqichda ma'lum ijtimoiy-psixologik ziddiyat (krizis) hal qilinadi. Yoshlar davri, ayniqsa o'smirlilik bilan ilk yetuklik bosqichi, "identifikatsiya va rol chalkashligi" bosqichi sifatida tavsiflanadi. Ushbu davrda shaxs o'zining kimligi, jamiyatdagi o'rni, qadriyatlari bilan birga kelajakdagi maqsadlarini aniqlashga harakat qiladi. Agar bu jarayon muvaffaqiyatli kechsa, mustahkamsh axsiy identifikatsiya shakllanadi; aks holda esa noaniqlik, o'ziga ishonchsizlik va ijtimoiy moslashuv muammolari yuzaga keladi. Erikson ta'kidlaganidek, identifikatsiya shakllanishida ijtimoiy muhit hal qiluvchi rol o'ynaydi. Zamonaviy sharoitda bu muhitning muhim qismi axborot makoni hisoblanadi. Yoshlar ommaviy axborot vositalari, internet va ijtimoiy tarmoqlar orqali turli ijtimoiy rollar, qadriyatlar va hayotiy modellarga duch keladi. Erikson nazariyasiga mos ravishda, yoshlar ushbu modellarni sinab ko'rish, ularga taqlid qilish va ularni ichkilashtirish orqali o'z "Men" konsepsiyasini shakllantiradi. Shu jihatdan axborot muhiti identifikatsiya jarayonini tezlashtiruvchi hamda murakkablashtiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi. Kitobda qayd etilishicha, o'smirlilik davrida shaxs ko'pincha "psixologik moratoriy" holatini boshdan kechiradi, ya'ni turli rollarni vaqtincha sinab ko'rish orqali o'ziga mos yo'lni izlaydi. Bugungi axborot muhitida bu jarayon yanada kengaygan: yoshlar virtual makonda turli obrazlar yaratadi, o'zini turli ijtimoiy guruhlariga mansub deb his qiladi. Bu holat bir tomondan shaxsiy o'sish uchun imkoniyat bersa, boshqa tomondan "soxta identitet" yoki yuzaki o'zini anglashga olib kelishi mumkin. Erikson shuningdek, identifikatsiya jarayonida ijtimoiy tan olinishi va boshqalar tomonidan qabul qilinish muhim ekanini ta'kidlaydi. Axborot muhitida bu ehtiyoj "layk", "izoh" va "obunachilar" orqali qondiriladi. Natijada yoshlar o'zini baholashda tashqi ijtimoiy fikrga haddan tashqari bog'lanib qolishi mumkin. Bu esa psixologik jihatdan beqaror identifikatsiyani yuzaga keltiradi. Nazariyada yana bir muhim jihat — qadriyatlar tizimining shakllanishidir. Erikson fikricha, sog'lom identifikatsiya mustahkam axloqiy va ijtimoiy qadriyatlarga tayanadi. Axborot muhiti esa turli, ba'zan qarama-qarshi qadriyatlarni taklif qiladi. Yoshlar bu oqim ichida tanlov qilishga majbur bo'ladi va bu jarayon ularning tanqidiy fikrlash darajasiga bog'liq bo'ladi. Erik Erikson tomonidan ilgari surilgan psixososial rivojlanish nazariyasi ushbu jarayonning markaziy mexanizmini tushuntirib beradi, ya'ni individ jamiyatdagi o'rni topish va shaxsiy barqarorlikka

erishish yo'lida ichki va tashqi omillar bilan kurashadi.¹Zamonaviy axborot muhiti shaxsiy identifikatsiya jarayoniga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi asosiy omillardan biri sifatida maydonga chiqmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar bilan birga raqamli platformalar yoshlar uchun nafaqat axborot manbai, balki ijtimoiy taqqoslash va o'zini namoyon etish maydoni hamdir. Leon Festingerning ijtimoiy taqqoslash nazariyasiga muvofiq, individ o'zini boshqalar bilan solishtirish orqali o'ziga baho beradi.² Raqamli muhitda esa idealizatsiyalashgan hayot tarzi bilan filtrlangan obrazlar ko'payganligi sababli yoshlar o'zini past baholash, norozilik yoki identitet noaniqligi holatlariga duch kelishi mumkin. Ijtimoiy identifikatsiya nuqtai nazaridan, yoshlar o'zini turli guruhlariga mansublik orqali anglaydi.³ Henri Tajfel ishlab chiqqan ijtimoiy identitet nazariyasiga ko'ra, individning o'z-o'zini baholashi uning qaysi ijtimoiy guruhga tegishliligi bilan chambarchas bog'liqdir. Raqamli platformalarda shakllanayotgan virtual jamoalar — fandomlar, onlayn guruhlar, blogerlar auditoriyasi — yoshlar uchun yangi identifikatsion maydon yaratadi. Bu jarayon bir tomondan ijtimoiy integratsiyani kuchaytirsa, ikkinchi tomondan tor doiradagi fikrlash yoki radikal qarashlarning shakllanishiga ham olib kelishi mumkin. Axborot muhitining yana bir muhim xususiyati — identitetning ko'p variantlilik va fragmentatsiyasidir.⁴ Yoshlar virtual makonda turli rollarni sinab ko'rish, o'zini turlicha namoyon etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu holat shaxsiy rivojlanish uchun ijobiy imkoniyat yaratgan holda, barqaror "men" obrazining shakllanishini murakkablashtiradi. Natijada individ real va virtual identitet o'rtasida nomuvofiqlikni boshdan kechirishi mumkin. Shuningdek, axborot oqimining haddan tashqari ko'pligi kognitiv yuklamani oshiradi va tanqidiy fikrlash jarayoniga ta'sir ko'rsatadi. Yoshlar ko'pincha tayyor axborotni qabul qilishga moyil bo'lib, mustaqil tahlil qilish o'rniga stereotiplarga tayanadi.⁵ Bu esa identitet shakllanishida tashqi ta'sirlarning ustun bo'lishiga olib keladi. Algoritmik tizimlar orqali shakllanadigan "axborot pufagi" esa mavjud qarashlarni mustahkamlab, dunyoqarashning cheklanishiga sabab bo'ladi. Umuman olganda, axborot muhiti yoshlar shaxsiy identifikatsiyasining shakllanishiga ikki yoqlama ta'sir ko'rsatadi.⁶ U bir tomondan keng axborot resurslari, ijtimoiy aloqalar va o'zini ifoda etish imkoniyatlarini kengaytirsa, ikkinchi tomondan psixologik bosim, ijtimoiy

¹Erikson E. H. Shaxs va jamiyat: Psixososial rivojlanish nazariyasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 2019. – 45–52-betlar

²Tajfel H., Turner J. C. Ijtimoiy identitet va guruhlar psixologiyasi. – Toshkent: "Universitet", 2020. – 30–38-betlar

³Festinger L. Ijtimoiy taqqoslash nazariyasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018. – 60–67-betlar

⁴Karimov A. Yoshlar psixologiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi", 2021. – 112–120-betlar

⁵Murodova D. Axborot jamiyati va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: "Ma'naviyat", 2022. – 75–83-betlar

⁶Sodiqova N. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2020. – 90–98-betlar

taqqoslashning kuchayishi va identitetning beqarorlashuvi kabi salbiy oqibatlarni yuzaga keltirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy sharoitda mediama'rifat, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va psixologik barqarorlikni shakllantirish yoshlarning sog'lom identifikatsiya jarayoni uchun muhim omil hisoblanadi.

Xulosa: Yoshlar shaxsiy identifikatsiyasining shakllanishi zamonaviy ijtimoiy sharoitda murakkab, ko'p bosqichli va dinamik jarayon bo'lib, u nafaqat an'anaviy ijtimoiy institutlar, balki raqamli axborot muhiti ta'sirida ham shakllanmoqda. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, axborot muhiti yoshlarning o'zini anglash jarayoniga bevosita va bilvosita ta'sir etib, ularning qadriyatlar tizimi, ijtimoiy qarashlari va "men" konsepsiyasining shakllanishida muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Axborot muhitining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari shundan iboratki, u bir vaqtning o'zida ham imkoniyat, ham risk omili sifatida namoyon bo'ladi. Bir tomondan, raqamli platformalar yoshlar uchun keng axborot manbalariga kirish, ijtimoiy aloqalarni kengaytirish hamda o'zini turli shakllarda ifoda etish imkonini yaratadi. Ikkinchi tomondan esa, ijtimoiy taqqoslashning kuchayishi, idealizatsiyalashgan obrazlar ta'siri va axborotning ortiqcha oqimi natijasida identitet beqarorligi, o'z-o'zini past baholash hamda psixologik bosim holatlari yuzaga kelishi mumkin. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, yoshlar identifikatsiyasida ijtimoiy guruhlarga mansublik hissi muhim rol o'ynaydi. Raqamli muhitda shakllanayotgan virtual jamoalar yoshlarning ijtimoiy identitetini kuchaytirishi bilan birga, ayrim hollarda biryoqlama fikrlash va stereotiplarning mustahkamlanishiga ham olib keladi. Bu jarayon shaxsning barqaror identitet shakllantirishini murakkablashtiradi. Shuningdek, axborot muhitining kognitiv va emotsional ta'siri yoshlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Axborot oqimining tezligi va hajmi ortib borishi natijasida yuzaki qabul qilish tendensiyasi kuchayadi, bu esa mustaqil qaror qabul qilish va shaxsiy pozitsiya shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Umuman olganda, yoshlar shaxsiy identifikatsiyasining rivojlanishida axborot muhiti ikki tomonlama — ijobiy va salbiy ta'sirga ega murakkab ijtimoiy-psixologik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli zamonaviy sharoitda yoshlarning sog'lom identitetini shakllantirish uchun mediama'rifatni rivojlantirish, tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini kuchaytirish hamda raqamli muhitdan ongli va maqsadli foydalanish madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Erikson E. H. Shaxs va jamiyat: Psixososial rivojlanish nazariyasi. – Toshkent: "O'qituvchi", 2019. – 45–52-betlar.
2. Tajfel H., Turner J. C. Ijtimoiy identitet va guruhlar psixologiyasi. – Toshkent: "Universitet", 2020. – 30–38-betlar.
3. Festinger L. Ijtimoiy taqqoslash nazariyasi. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2018. – 60–67-betlar.
4. Karimov A. Yoshlar psixologiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi", 2021. – 112–120-betlar.
5. Murodova D. Axborot jamiyati va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: "Ma'naviyat", 2022. – 75–83-betlar.
6. Sodiqova N. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: "Iqtisod-Moliya", 2020. – 90–98-betlar.
7. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13292462>